

BIBLIOTEKEN FORTSATT STARKA TROTS KRISTID

JONAS SÖDERHOLM, MALIN ÖGLAND OCH
DAVID GUNNARSSON LORENTZEN

Sammanfattning

Bibliotek har liksom många andra verksamheter påverkats av coronapandemin under det gångna året. Vi kan därför som väntat se en minskning av de fysiska besöken i jämförelse med år 2019. Minskningen av besök har skett i alla åldersgrupper och kända mönster består; boende i glesbygd besöker bibliotek mest sällan, och lågutbildade i lägre utsträckning än högutbildade. Förtroendet för biblioteken ligger däremot fast och verkar inte ha påverkats av pandemin. Dock kan en minskning av förtroende i den yngsta åldersgruppen vara något att vara uppmärksam på framåt. Värt att notera är också att andelen respondenter som uppger att de saknar en uppfattning i frågan om förtroende för biblioteken har fördubblats under en tioårsperiod.

Under 2020 ställdes mycket på ända inom de flesta offentliga verksamheter, så även biblioteken (Hänninen, 2020). Många bibliotek har periodvis haft hela eller delar av sin fysiska verksamhet stängd för allmänheten (Gemmel, 2021). Det kan vara vanskligt att lägga alltför stor betydelse i hur besökssiffrorna ser ut 2020 eftersom en minskning var väntad. Samtidigt är det relevant att följa upp hur biblioteksanvändningen sett ut under denna period för att förstå bibliotekens roll i tider av plötslig förändring och påfrestning (Vårheim, 2017).

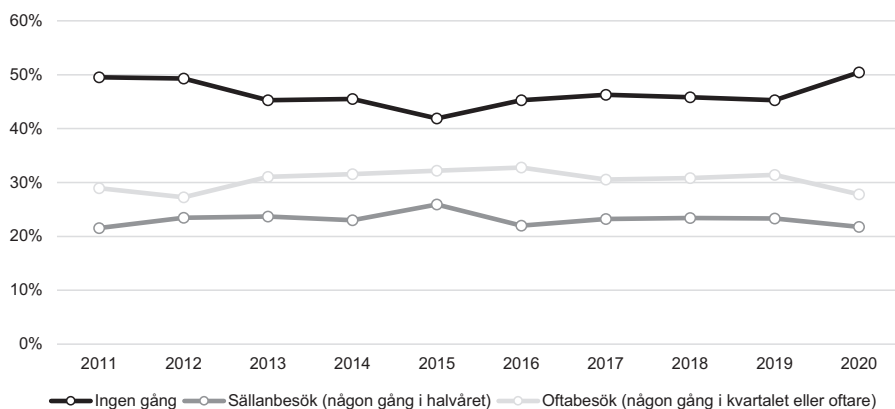
Tidigare nationella SOM-undersökningar har konstaterat ett långsamt dalande förtroende för biblioteken även om det fortfarande ligger på höga nivåer (Höglund, 2017; Eriksson & Michnik, 2018; Eriksson & Michnik, 2019; Eriksson m.fl., 2020). Frågan om förtroende för offentliga institutioner har också blivit särskilt uppmärksamman nu under det gångna året (Khemani, 2020). I detta kapitel vill vi lyfta förtroendet för bibliotek som samhällsinstitution till förgrunden. Hur starkt är förtroendet för svenska bibliotek 2020? Syftet är att bidra till förståelse av förtroendets relation till såväl den samhälleliga krisen som till allmänhetens faktiska besök av bibliotek.

Bibliotekens besökare

Fysiska biblioteksbesök är särskilt intressanta under ett 2020 präglad av begränsningar av rörlighet i samhället på grund av Covid-19. Vi inleder därför med att analysera deltagarnas uppgivna besöksfrekvens på bibliotek. En omständighet som

måste vägas in är att även om den nationella SOM-undersökningen pågick under årets sista månader så besvarade merparten av deltagarna enkäten tidigt, under september och oktober. Pandemin hade då pågått ungefär ett halvår vilket innebär att frågor där deltagaren ska uppge aktivitet för de senaste tolv månaderna även omfattar ett halvår av 'normaltillstånd' pre-pandemi. Rapporteringen kan också vara präglad av det relativa lugn som rådde under en period efter sommaren 2020. Det vore alltså vanskligt att betrakta deltagarnas rapporterade biblioteksbesök som representativa för en sammantagen pandemiperiod eller enbart som en mätsticka för pandemieffekter. Det vi kan konstatera är att det går att se en tydlig dipp i biblioteksbesök 2020 jämfört med föregående år (figur 1). Andelen som uppger att de inte har besökt biblioteket någon gång under de senaste tolv månaderna är högre än i föregående års undersökning. De som uppger någon grad av besök minskar således. Under de tio år som illustreras i figur 1 så utgör 2019–2020 den skarpaste nedgången i besök där både andelen ofta- och sällanbesökare minskar; med andra ord är det också den skarpaste uppgången i rapporterade icke-besök. Samtidigt är förändringen som sådan förhållandevis begränsad; de som anger att de besökt biblioteket i någon utsträckning minskar med cirka 5 procentenheter 2019–2020. Sett över hela tioårsperioden så är de rapporterade besöksvanorna därmed tillbaka på 2011 års nivå; någon procentenhet har tappats från oftavesök till icke-besök, sällanbesöken är oförändrade.

Figur 1 Biblioteksbesök, 2011–2020 (procent)

Kommentar: Frågan lyder 'Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande?: Besökt bibliotek'. Skalan är 7-gradig från 'Ingen gång' till 'Flera gånger i veckan'. Kurvan 'Oftavesök' utgörs av de som svarat att de besöker biblioteket flera gånger i veckan, någon gång i veckan, någon gång i månaden och någon gång i kvartalet. Kurvan 'Sällanbesök' utgörs av de som svarat att de besökt biblioteket någon gång i halvåret och någon gång under de senaste 12 månaderna. Antal svarande 2020: 3 620.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2011–2020.

Nedgången 2019–2020 tyder på att fler än vanligt har avstått från biblioteksbesök, frivilligt eller ofrivilligt. På individnivå kan det naturligtvis vara så att många som annars är oftavesökare nu blivit sällanbesökare, och att ökningen av icke-besökare i stor utsträckning utgörs av annars sällanbesökare.

Kungliga bibliotekets statistik sammanställer årligen antalet fysiska besök som rapporteras in från offentligt finansierade bibliotek. Vid tiden för den här textens framtagande är inte statistiken från 2020 publicerad men över tid kan en stadig minskning konstateras (Kungliga biblioteket, 2020). Det är intressant att rapporterade besök enligt den nationella SOM-undersökningen är betydligt mer stabila. Gränserna mellan svarsalternativen i SOM-institutets fråga lämnar rum för viss tolkning. Det kan tänkas att det är fler och fler svarande som hamnar närmare de nedre gränserna i de olika svarsalternativen och då väljer att 'avrunda uppåt'; det räcker att regelbundna biblioteksbesökare gör några besök färre om året för att det ska slå igenom i faktisk besöksstatistik. En annan uppenbar skillnad är urvalet. KBs statistik omfattar i stort sett samtliga besök. De flesta bibliotek räknar automatiskt alla besök under hela året, och i några fall manuellt under särskilda perioder som sedan omräknas till helåret. Den nationella SOM-undersökningen baseras istället på ett demografiskt urval, där de som uppger att de besökt biblioteket inte representerar den totala populationen av faktiska biblioteksbesökare. Exempelvis inkluderar den nationella SOM-undersökningen enbart åldersgruppen 16–85 vilket innebär att förändringar i barns under 16 eller personers över 85 besöksvanor inte reflekteras alls.

I KBs siffror är tillhörigheten till olika bibliotekstyper känd och den är begränsad till folkbibliotek och högskolebibliotek. I resultaten från SOM-undersökningen kan vi inte veta säkert vilken typ av bibliotek som deltagaren avser eftersom 'bibliotek' inte är närmare preciserat. Gissningsvis lägger de flesta deltagarna tonvikt på folkbibliotek men vi får anta att även besök på andra bibliotek, som gymnasiebibliotek eller högskole- och universitetsbibliotek, räknas med i uppskattningar av besök och förtroende. En annan skillnad mellan de två datakällorna är att KBs data återger totalt besöksantal. Den nationella SOM-undersökningen representerar istället ett urval, ett specifikt antal deltagare. Om KBs data justeras för befolkningsökning genom att exempelvis ange besök per invånare istället så minskar besöken 2011–2019 ännu mer. Den minskning av fysiska besök som KB mätt över tid speglas också i våra nordiska grannländer (se till exempel statistikbanken.dk, Statistik för allmänna biblioteken i Finland och Statistikkbanken ssb.no).

Tabell 1 Bibliotekens besökare fördelade utifrån ålder, kön, boende och utbildningsnivå, 2020 (procent)

	Ingen gång	Någon gång under de senaste 12 månaderna eller någon gång i halvåret	Mer ofta	Antal svarande
<i>Ålder</i>				
16–29 år	41	27	32	556
30–49 år	42	25	34	991
50–64 år	58	21	21	936
65–85 år	57	17	26	1 137
<i>Kön</i>				
Kvinna	46	22	32	1 919
Man	55	21	24	1 685
<i>Boende</i>				
Ren landsbygd	62	19	20	513
Mindre tätort	55	21	24	722
Stad eller större tätort	47	23	30	1 700
Stockholm, Göteborg, Malmö	45	21	33	611
<i>Utbildning</i>				
Låg	67	16	17	534
Medellåg	57	23	20	1 055
Medelhög	51	20	29	798
Hög	37	24	39	1 173

Kommentar: Frågan lyder 'Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande?: Besökt bibliotek' Skalan är 7-gradig från 'Ingen gång' till 'Flera gånger i veckan'. Med oftibesökare avses de respondenter som uppgett sig besöka biblioteket någon gång i kvartalet, någon gång i månaden, någon gång i veckan eller flera gånger i veckan. Andelen oftibesökare i hela populationen är 28 procent. Totalt antal svarande: 3 620.

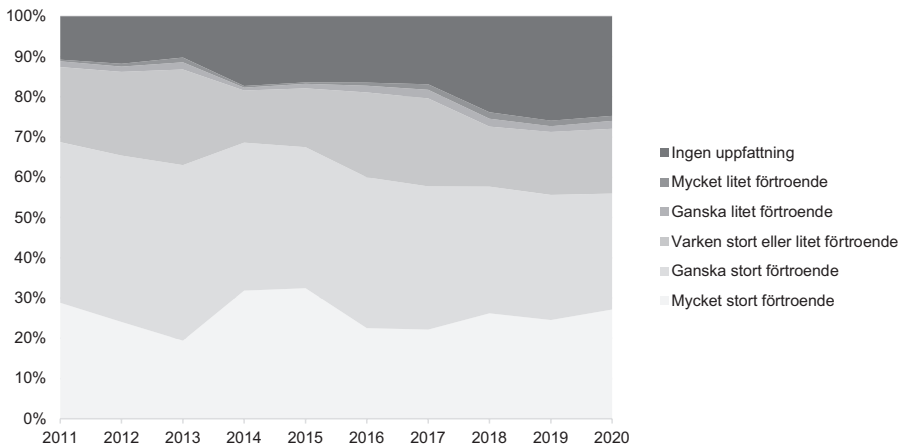
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2020.

Andelen som inte besökt något bibliotek alls under året har ökat över alla åldersgrupper. Ökningen är jämnt fördelad över hela landet, cirka 5–6 procentenheter (Eriksson m.fl., 2020). Det innebär att 62 procent av dem som bor i glesbygd uppger att de aldrig besökt bibliotek det senaste året (Tabell 1). Här kan säkert de långa avstånden till bibliotek för boende i glesbygd ha betydelse. Avståndet i kombination med ökat arbete från hemmet kan ha inneburit färre resor till större orter med bibliotek. I sammanhanget kan det vara viktigt att påpeka att respondenterna svarar på om de fysiskt besökt bibliotek och att vi inte vet någonting om den totala biblioteksanvändningen. Personer kan besöka bibliotek och i princip

inte göra någonting och personer kan använda bibliotekens tjänster hemifrån utan att besöka biblioteket fysiskt.

När det gäller utbildningsnivå syns också liknande mönster utom i gruppen med låg utbildningsnivå där istället fler respondenter anger att de besökt bibliotek under det gångna året jämfört med året innan (Eriksson m.fl., 2020). Gruppen med låg utbildningsnivå inkluderar alla ungdomar i gymnasieålder alltså även de som läser högskoleförberedande program. En förklaring till att fler lågutbildade uppger att de besöker bibliotek kan således hänga samman med att gymnasieskolor under våren 2020 ställde om till distansundervisning och att gymnasieelever då sökt sig till andra platser som exempelvis biblioteket (Clemens, 2020).

Figur 2 Förtroende för biblioteken, 2011–2020 (procent)

Kommentar: Frågan lyder 'Vilket förtroende har du för följande institutioner?: Biblioteken'. Svartalternativen är 'Mycket stort förtroende', 'Ganska stort förtroende', 'Varken stort eller litet förtroende', 'Ganska litet förtroende', 'Mycket litet förtroende' samt 'Ingen uppfattning'. Antal svarande 2020: 1 819.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2011–2020.

Förtroende för bibliotek

Efter att ha ägnat bibliotekens besökare uppmärksamhet vänds nu intresset mot förtroende för bibliotek. Här kan göras ett antal observationer. För det första har andelen som svarar 'Ingen uppfattning' liksom andelen som svarar 'Mycket stort förtroende' ökat under de senaste fem åren (figur 2). Samtidigt har andelen som har 'Ganska stort förtroende' minskat i jämn takt och i viss mån även det neutrala 'Varken stort eller litet förtroende'. För det andra kan vi konstatera att förtroendet är nästintill oförändrat 2020 jämfört med 2019. 'Mycket stort förtroende' ökar

marginellt under denna ettårs-horisont och 'Ganska stort förtroende' minskar med motsvarande. Sammantaget så ligger det stora förtroendet stabilt på 56 procent från 2019 till 2020, alltså under pågående pandemi. Svartalernativet 'Ingen uppfattning' minskar med en procentenhet 2019 till 2020. Förtroendet för biblioteken är alltså stabilt under pandemiåret.

Om vi ser till balansen mellan de svartalernativ som uttrycker en uppfattning om förtroende för bibliotek, ser fördelningen ut som följer (tabell 2). Förtroendebalansen sjunker med 13 enheter 2011 till 2020 men är alltså fortfarande på en hög nivå, +54. Förändringen utgörs av att färre deltagare anger stort förtroende. Denna förändring väger dock inte över på andra sidan skalan, att fler skulle ange lågt förtroende. Andelen som anger litet förtroende är lågt över hela tioårsspannet; typvärdet är 3 procent och det högsta rapporterade är 4 procent vilket var 2018. Den enskilt största förändringen 2011 till 2020 är istället fördubblingen av andelen som svarar 'Ingen uppfattning'. Detta har skett i två omgångar, 2014 och 2018. Den minskade förtroendebalansen beror alltså på att färre överhuvudtaget positionerar sig i frågan.

Tabell 2 Förtroende för bibliotek, 2011–2020 (procent, balansmått)

	Mycket stort	Ganska stort	Varken stort eller litet	Ganska litet	Mycket litet	Ingen uppfattning	Summa procent	Antal svar	Förtroendebalans
2011	29	40	19	1	0	11	100	1 537	+67
2012	24	41	21	1	1	12	100	1 589	+62
2013	19	44	24	2	1	10	100	1 669	+60
2014	32	37	13	1	0	17	100	1 714	+67
2015	32	35	15	1	0	16	99	1 684	+64
2016	23	37	21	2	1	17	101	1 624	+56
2017	22	36	22	2	1	17	100	1 783	+54
2018	26	31	15	2	2	24	100	1 737	+54
2019	25	31	16	1	1	26	100	1 618	+53
2020	27	29	16	2	1	25	100	1 819	+54

Kommentar: Frågan lyder 'Vilket förtroende har du för följande institutioner? Biblioteken'. Svartalernativen är 'Mycket stort förtroende', 'Ganska stort förtroende', 'Varken stort eller litet förtroende', 'Ganska litet förtroende', 'Mycket litet förtroende' samt 'Ingen uppfattning'. Procentbasen utgörs av dem som besvarat frågan. Balansmättet baseras på svarande som uppgett att de har en uppfattning och visar andelen med 'mycket' eller 'ganska stort förtroende' minus andelen med 'ganska' eller 'mycket litet förtroende'. Not: som följd av avrundning blir procentsummorna 99 och 101 på två rader. Antal svarande 2020: 1 819.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2011–2020.

Det är svårt att se någon tydlig koppling mellan ökningen av andelen som saknar uppfattning i förtroendefrågan och utvecklingen av biblioteksbesök. Däremot har det de senaste åren förekommit en rad 'oro på biblioteken'-rapporter i nyhetsmedier jämsides med branschens egen bevakning (DIK, 2015; Hamberg, 2017; Alm Dahlin, 2019) något som kan tänkas haft betydelse för att färre uppgav att de hade mycket stort förtroende 2016 än föregående två år. Förvisso var 2014 och 2018 valår men det är oklart hur det skulle påverka att andelen som uttrycker en uppfattning om sitt förtroende för bibliotek minskar och sedan ligger kvar på den nivån. Det är också tänkbart att det har med själva metoden eller enkäten att göra. När en respondent besvarar flera frågor av samma karaktär så kan det hända att hen börjar följa ett visst svarsmönster. Detta fenomen har uppmärksammats bland annat vid studier av just förtroende (Brehm & Savel, 2019). Så tycks dock inte vara fallet här. Respondenterna får i samma fråga uppge sitt förtroende för 'Sjukvården' och 'De politiska partierna'. Där är det en avsevärt lägre andel som anger 'Ingen uppfattning': 1 respektive 5 procent av de svarande 2020. Det verkar alltså inte handla om deltagarnas benägenhet att uttrycka en uppfattning om förtroende för institutioner, utan specifikt gälla delfrågan om förtroende för bibliotek. En tänkbar tolkning föreslås nedan, även om det naturligtvis kan finnas flera.

Inom tillitsforskningen är begreppen tillit och förtroende centrala. Tillit beskrivs oftast som horisontell och sker på individnivå och rör den mellanmännsliga, sociala tilliten. Mellan, till exempel, ledning och medarbetare råder istället ett vertikalt maktförhållande som brukar benämnas vertikalt förtroende. Forskare studerar ofta hur den horisontella tilliten har betydelse för det vertikala förtroende som människor hyser för institutioner och var samband mellan hög social tillit och högt förtroende för institutioner kan identifieras (Norén Bretzer & Holmgren, 2018). Studier visar att den sociala tilliten är stabil i Sverige (Holmberg & Rothstein, 2015, 2016) och har så varit i dryga två decennier. En något lägre nivå av social tillit kan hittas i den yngre åldersgruppen (16–29 år) och i grupper med låg självskattad hälsa (Norén Bretzer, 2018). Om den sociala tilliten har påverkats av händelser i närtid, som den rådande pandemin, eller på längre sikt av exempelvis politisk oro ligger utanför den här artikeln att studera. Inget tyder dock på att eventuella sprickor i tilliten har påverkat förtroendet för bibliotek i negativ riktning. Tidigare forskning (Nooteboom, 2019) har även etablerat att förtroende i sin tur är beroende av risk. Det är risken som gör förtroendet relevant, genom att en institution får förtroendet att göra det rätta och göra det bra. När en institution brister genom att inte göra det den ska, eller göra det dåligt, skadas förtroendet för den. De institutioner som har vårt höga (eller låga) förtroende är de institutioner vi i någon mån står i beroendeställning till genom ett vertikalt maktförhållande. Med institutioner som sjukvård och politiska partier är dessa förhållanden påtagliga. När bibliotek gör misstag eller brister i sitt uppdrag är det inte lika kännbart på individnivå som i en vårdsituation. Bibliotekens uppdrag och utmaningar är inte heller något som omtalas i media i samma utsträckning som sjukvård och politiska

partier. Naturligtvis rapporteras det kritiskt också om bibliotek, exempelvis om oro och bibliotekens hantering av den. För att vara offentliga institutioner är biblioteken dock relativt sällan under journalistisk granskning. Frånvaron av medial bevakning av bibliotek kanske bidrar till att medborgarna får mindre underlag att bilda sig en uppfattning om vad de har rätt att kräva av ett bibliotek, huruvida det efterlevs och vem som är ansvarig. Det vertikala maktförhållande som en individ upplever inför biblioteket uppfattas kanske i detta ljus som förhållandevis svagt.

Vi konstaterade tidigare en minskning av rapporterade besök 2020 jämfört med 2019 (figur 1). Samtidigt som besöken har gått ner ligger alltså förtroendet för biblioteken kvar på samma nivå 2020 som 2019. Detta skulle kunna tolkas som en attityd av följsamhet där pandemirelaterade strategier åtnjuter allmänhetens stöd. Nedan redovisas kopplingen mellan besök och förtroende för biblioteken (tabell 3). Det positiva förhållandet mellan besök och förtroende är tydligt.

Tabell 3 Bibliotekens besökare fördelade utifrån förtroende, 2020 (procent)

	Ganska litet eller mycket litet förtroende	Varken stort eller litet förtroende	Mycket stort eller ganska stort förtroende	Ingen uppfattning	Antal svar
Ingen gång	4	19	37	40	921
Någon gång under de senaste 12 mån eller någon gång i halvåret	2	16	69	12	412
Mer ofta	1	10	84	4	455

Kommentar: Frågan om biblioteksbesök lyder 'Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande? Besökt bibliotek' där skalan är 7-gradig från 'Ingen gång' till 'Flera gånger i veckan'. Frågan om förtroende lyder 'Vilket förtroende har du för följande institutioner? Biblioteken' med svarsalternativen 'Mycket stort förtroende', 'Ganska stort förtroende', 'Varken stort eller litet förtroende', 'Ganska litet förtroende', 'Mycket litet förtroende' samt 'Ingen uppfattning'. Antal svarande: 1 788.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2020.

Den mest uppenbara tolkningen är kanske att de som uppskattar biblioteken mest också är den grupp som besöker dem oftast. Det är omöjligt att säga exakt vilken tolkning de svarande egentligen gör av begreppet 'förtroende'. Eftersom inga andra frågor ställs om vad de svarande tycker om biblioteken så är det tänkbart att förtroendebegreppet blir ett kärn för ett mer generellt åsiktsuttryck där frågan som besvaras i princip är *vad tycker du om bibliotek?* En annan möjlig dimension är att relationen mellan besök och förtroende handlar om själva platsens och miljöns betydelse. Det är tänkbart att bibliotekens varierade utbud av verksamhet på plats, som föreläsningar, språkcaféer, läsecirklar, utställningar och så vidare spelar en roll.

Likaså kan biblioteksmiljön i sig i form av sittplatser, studieplatser och relativt gott om fredat utrymme vara främjande för den sociala tilliten vilket skulle kunna förklara det starka förtroende som respondenterna uppger (Vårheim, 2014). Här hade det varit intressant att kunna jämföra biblioteksbesök och biblioteksanvändning generellt, inklusive bibliotekens onlineutbud, för att kunna säga något mer om platsens betydelse.

När vi tittar närmare på olika åldersgruppers förtroende för bibliotek kan vi år 2020 se en intressant nedgång i den yngsta åldersgruppen jämfört med 2019 års undersökning. Då uppgav 61 procent i åldrarna 16–29 år att de hade mycket eller ganska stort förtroende (se Eriksson m.fl., 2020) medan motsvarande andel i samma åldersgrupp är 49 procent 2020.

Tabell 4 Förtroende för bibliotek efter respondenternas ålder, 2020 (procent)

	Mycket/ganska litet förtroende	Varken stort eller litet förtroende	Mycket/ganska stort förtroende	Ingen uppfattning	Antal svarande
16–29 år	4	19	49	27	279
30–49 år	5	15	65	15	518
50–64 år	2	16	58	24	479
65–85 år	2	16	49	33	543

Kommentar: Frågan lyder 'Vilket förtroende har du för följande institutioner? Biblioteken' med svarsalternativen 'Mycket stort förtroende', 'Ganska stort förtroende', 'Varken stort eller litet förtroende', 'Ganska litet förtroende', 'Mycket litet förtroende' samt 'Ingen uppfattning'. Antal svarande: 1 819. Sambandet mellan förtroende och ålder är signifikant (χ^2 : 62,38, $p < 0.001$).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2020.

Till sist vill vi titta närmare på kopplingen mellan utbildningsnivå och förtroende för bibliotek. Jämfört med 2019 års nationella SOM-undersökning har andelen med mycket eller ganska stort förtroende för bibliotek ökat bland respondenter med medellåg och hög utbildningsnivå, bland de med medelhög utbildning har andelen minskat något. Bland lågutbildade är andelen med mycket eller ganska stort förtroende lika stor som 2019 (se Eriksson m.fl., 2020).

Tabell 5 Förtroende för bibliotek efter respondenternas utbildningsnivå, 2020 (procent)

	Mycket/ganska litet förtroende	Varken stort eller litet förtroende	Mycket/ganska stort förtroende	Ingen uppfattning	Antal svarande
Låg	2	16	36	45	262
Medellåg	3	19	47	30	499
Medelhög	4	17	56	23	388
Hög	3	13	71	13	625

Kommentar: Frågan lyder 'Vilket förtroende har du för följande institutioner? Biblioteken' med svarsalternativen 'Mycket stort förtroende', 'Ganska stort förtroende', 'Varken stort eller litet förtroende', 'Ganska litet förtroende', 'Mycket litet förtroende' samt 'Ingen uppfattning'. Antal svarande: 1 774. Sambandet mellan förtroende och utbildningsnivå är signifikant (Chi^2 : 145,58, $p < 0.001$).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2020.

I tabell 6 kan vi se att förtroendet för bibliotek är högt i hela landet men att det finns en nivåskillnad mellan boende på landsbygd och i mindre tätorter jämfört med boende i storstad. 30 procent av respondenterna som bor i glesbygd har också svarat att de inte har någon uppfattning vad gäller förtroende för bibliotek.

Tabell 6 Förtroende för bibliotek fördelat på boendeort, 2020 (procent)

	Mycket/ganska litet förtroende	Varken stort eller litet förtroende	Mycket/ganska stort förtroende	Ingen uppfattning	Antal svarande
Ren landsbygd	5	14	51	30	257
Mindre tätort	3	18	51	28	357
Stad/större tätort	2	17	56	25	853
Storstad (Stockholm, Göteborg, Malmö)	3	13	68	15	305

Kommentar: Frågan lyder 'Vilket förtroende har du för följande institutioner? Biblioteken' med svarsalternativen 'Mycket stort förtroende', 'Ganska stort förtroende', 'Varken stort eller litet förtroende', 'Ganska litet förtroende', 'Mycket litet förtroende' samt 'Ingen uppfattning'. Antal svarande: 1 772. Sambandet mellan förtroende och boende är signifikant (Chi^2 : 32,24, $p < 0.001$).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2020.

Avslutningsvis kan vi konstatera att även om förtroendet för biblioteken sjunkit något över tid så är det fortsatt högt, och merparten av de svarande uttrycker stort förtroende. Det finns stöd i internationell forskning för att förtroendet för offent-

liga institutioner i allmänhet har minskat avsevärt (Cosentino, 2020). Medborgare i skandinaviska länder har dock generellt högre förtroende för sina institutioner än vad medborgare i övriga världen har (Marozzi, 2015). Likaså är förtroende för biblioteken relativt högt även internationellt; det är främst traditionella medier och andra informationsförmedlande institutioner som tappat förtroende internationellt (Sullivan, 2019).

Avslutande diskussion

Svenskarna besöker och stödjer fortsatt sina bibliotek. Självklart kan en minskning ses under pandemitid men det är inget dramatiskt tapp. Utifrån 2020 års nationella SOM-undersökning och jämfört med tidigare år finns inget som tyder på att människor slutat gå till biblioteket. Det fysiska biblioteket är fortsatt relevant. Samtidigt är detta en tid när allt fler människor gör både arbete och fritidssysslor digitalt på distans. Det är nödvändigt att skapa en bättre förståelse för olika typer av biblioteksbesök, där även användning av digitala bibliotek räknas som ett slags besök. När vi kan vara 'på jobbet' genom att sitta hemma i köket så kan vi rimligen vara 'på biblioteket' genom att använda bibliotekets digitala utbud. Frågan är hur också bibliotekariens kompetens i högre grad kan vara en del av det digitala utbudet och inte, som nu, vanligtvis endast tillgänglig via det fysiska besöket. Det saknas data som handlar om respondenternas digitala biblioteksbesök överhuvudtaget, motsvarande den fråga vi ställer om fysiska biblioteksbesök, det vill säga oberoende av vad besökaren faktiskt gör på biblioteket. Frågor ställs visserligen om deltagaren använt sociala medier men frågorna fokuserar på de sociala medie-plattformarna i sig. I den nationella SOM-undersökningen slår alltså användning av bibliotekens sociala medier igenom som besök på Facebook, Twitter och så vidare, inte som besök på biblioteken. När frågor ställs om biblioteksanvändning online så handlar det om användande av specifika bibliotekstjänster. Detta är naturligtvis värdefull data i sig men samtidigt begränsat i perspektiv när vi vill förstå vilken roll bibliotekens olika platser spelar och hur förhållandet mellan fysiska och digitala besök ser ut.

Bibliotekets relevans speglas även i ett fortsatt högt förtroende. Det största frågetecknet gäller den till synes stadiga ökningen av andelen som inte uppger någon uppfattning alls i förtroendefrågan vilka nu uppgår till en fjärdedel av de svarande. Fördelningen bland de som ändå uttrycker en uppfattning är dock fortsatt stabil och övervägande positiv. Några tolkningar har föreslagits gällande avsaknad av uppfattning i frågan, exempelvis att det vertikala maktförhållandet och det medföljande risktagandet inte är lika stort i medborgarnas relation till biblioteken i jämförelse med andra samhällsinstitutioner, vilket visar sig genom att färre uttrycker en position i frågan. Det förklarar dock inte varför andelen som saknar uppfattning i fråga om förtroende för bibliotek har fördubblats under den senaste tioårsperioden. För att få ett svar på den frågan fordras fortsatta studier. Det är också värt att följa upp ungas lägre förtroende för biblioteken.

Referenser

- Alm Dahlin, Johanna (2019). *Samhället drar sig tillbaka: en rapport om arbetsmiljön på våra bibliotek*. DIK 2:2019.
- Brehm, John & Meg Savel (2019). What Do Survey Measures of Trust Actually Measure? I Masamichi Sasaki (red) *Trust in Contemporary Society*, 233–260. Leiden: Brill.
- Clemens, Annika (2020). Anders Tegnells besked till biblioteken: inga problem att ha öppet. *Biblioteksbladet*. Hämtad från: <https://www.biblioteksbladet.se/nyheter/anders-tegnells-besked-till-biblioteken-inga-problem-att-ha-oppet/>
- Cosentino, Gabriele (2020). *Social Media and the Post-truth World Order*. London: Palgrave Pivot.
- DIK (2015). *Vi är bibliotekarier - inte psykologer eller socialarbetare: en rapport om arbetsmiljön på våra bibliotek*. Nacka: DIK.
- Eriksson, Catarina & Katarina Michnik (2018). Biblioteket på samhälleberget. I Ulrika Andersson, Ander Carlander, Elina Lindgren & Maria Oskarson (red) *Sprickor i fasaden*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Eriksson, Catarina & Katarina Michnik (2019) Allas bibliotek? I Ulrika Andersson, Björn Rönnerstrand, Patrik Öhberg & Annika Bergström (red) *Storm och stiltje*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Eriksson, Catarina, Ögland, Malin & David Gunnarsson Lorentzen (2020). Uppsprickande molnighet – nyanser av grått på bibliotek. I Ulrika Andersson, Anders Carlander & Patrik Öhberg (red) *Regntunga skyar*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Gemmel, Lisa (2021). *Biblioteken och pandemin*. Stockholm: Svensk Biblioteks-förening.
- Hamberg, Stina (2017). *Biblioteken speglar samhället: en rapport om arbetsmiljön på våra bibliotek*. Nacka: DIK.
- Holmberg, Sören & Bo Rothstein (2015). Hög mellanmänsklig tillit i Sverige – men inte bland alla. I Annika Bergström, Bengt Johansson, Henrik Oscarsson & Maria Oskarson (red) *Fragment*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören & Bo Rothstein (2016). Mellanmänsklig tillit bygger goda samhällen. I Jonas Ohlsson, Henrik Oscarsson & Maria Solevid (red) *Ekvilibrium*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Hänninen, Alexander (2020). *Folkbibliotek under en kris: en intervjustudie om coronakrisens påverkan på folkbibliotek och bibliotekens motståndskraft* (kandidatuppsats). Borås: Högskolan i Borås.
- Höglund, Lars (2017). Biblioteken fortsatt välanvända med höga betyg. I Ulrika Andersson, Jonas Ohlsson, Henrik Oscarsson & Maria Oskarsson (red) *Larmar och gör sig till*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

- Khemani, Stuti (2020). An Opportunity to Build Legitimacy and Trust in Public Institutions in the Time of COVID-19. *Research and Policy Briefs*, 32.
- Kungliga biblioteket (2020). *Bibliotek 2019: offentligt finansierade bibliotek*. Stockholm: Kungliga biblioteket.
- Marozzi, Marco (2015). Measuring Trust in European Public Institutions. *Social Indicators Research*, 123(3): 879–895.
- Nooteboom, Bart (2019). Uncertainty and the Economic Need for Trust. I Masamichi Sasaki (red) *Trust in Contemporary Society*, 60–74. Leiden: Brill.
- Norén Bretzer, Ylva (2018). Sprickor i den sociala tillitsfasaden 1996–2016. *Societalmedicinsk tidskrift*, 95(3): 251–263.
- Sullivan, M. Connor (2019). Leveraging Library Trust to Combat Misinformation on Social Media. *Library and Information Science Research*, 41(1): 2–10.
- Vårheim, Andreas (2017). Public Libraries, Community Resilience, and Social Capital. *Information Research*, 22(1).
- Vårheim, Andreas (2014). Trust in Libraries and Trust in Most People: Social Capital Creation in the Public Library. *Library Quarterly: Information, Community, Policy*, 84(3): 258–277.

